

Aharon Appelfeld
Káin és Ábel narratívája
Kertész Imre Nobel-díjáról

KÖBÁNYAI JÁNOS INTERJÚJA

Kertész Imrével Berseván találkoztam először egy konferencián. Az ottani egyetemen, ahol jómagam 30 éven keresztül – nem izraeli, hanem – zsidó irodalmat tanítottam. Később Jeruzsálemben is találkoztunk, ahol sokat sétáltunk, megmutattam neki a *Mea Shearimot*, amiről a *Valaki más* című könyvében be is számolt. Imre akkor a *Sorstalanság* (héberül *Lelo Goral*) megjelenése alkalmával járt az országban. Csak összebarátkozásunk után kezdtem olvasni műveit, héberül és németül. Érdekelt a személye s mindaz, amit megtestesít. A *Sorstalanság* után olvastam a *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regényét – aminek már a címe is kijelölte a helyét. S majd egy előadásokat és esszéket tartalmazó kötetet, amelyből látszott, hogy igen művelt ember, elmélyült az európai gondolkodásban – s nagyon tud írni. Találkoztunk Franciaországban, majd ismét Jeruzsálemben – idén áprilisban a Jad Vasemben tartott konferencia alkalmából –, s nem sokkal később májusban Budapesten, ahol tíz napot töltöttem. Ez utóbbi idő alatt majd minden napot egymás társaságában töltöttünk. Meglátogattuk Konrád Györgyöt, aki szintén egy furcsa zsidó. Aki talán csak az utolsó időkben foglalkozott zsidó gyökereivel, noha, mivel vidéken született, több ismerettel rendelkezik a zsidó életről, mint Kertész, de ez nemigen üt át az írásán – míg ez Imre minden mondatából nyilvánvaló, annak elle-

nére, hogy szinte semmit nem ismer a zsidó hagyományból. Sétáltunk az egykori gettóban, a Dohány utcai zsinagógában egy szép liturgikus koncertet hallgattunk meg, vacsoráztunk vendéglőkben és a lakásukon. Sok mindenről beszélgettünk, a soá irodalmáról vagy az izraeli életről, amely mindig nagyon érdekli. Különbözőbb magyarázkodás nélkül megértettük egymást – hiszen a kulcsszavaink közösek.

A *Sorstalanság*ot olvasva két szempontot érdemes megkülönböztetni: Kertészt magát és a soá irodalmát. Ami azonnal megfog: a könyv hangja. Van egy sajátos, jól megkülönböztethető hangja. Nem tudok magyarul, csak azt tudom megítélni, amit héberül és németül olvastam. Mind a két nyelven érzékelhető, hogy az övé: különleges hang. A narratívájában különös lejtés, dallam munkál.

Világos, hogy számára előrébb való az emberi egzisztencia, mint a zsidóság. Egzisztencialista írónak mondanám, s csak utána zsidónak. Mint Primo Levi, Jean Améry vagy a novellista Ida Fink (*Izraelben élő lengyel író – K. J.*). Sőt majdnem mindenkit, aki művészi színvonalon írt a soáról. Kertész számára Auschwitz a motor, a bázis: és a gyerekkor. Ez az iskolája, sőt a vakációja, az étele, Paul Celan egy metaforájával, a „fekete teje” neki.

Izraelben héberül rajtam kívül alig van a soának írója. Abban az értelemben, hogy én ezt

teszem az írásom központjával. Akad könyvem, amely a soá előtt vagy utána játszódik, de a soá a központ: a narratíva mind a negyven könyvemen keresztül. Amikor az első könyvemet írtam, 25-26 éves voltam. *Asán, Füst* volt a címe. A regény összes szereplője egyik cigarettáról a másikra gyújtott rá, ezért adtam ezt a címet neki, s persze a füst másik, tágasabb jelentése okán. Olyan marginális és aszociális emberekről szólt, akik a soá után érkeztek, bandákba verődtek a tel-avivi tengerparton, s nem tudtak beilleszkedni az izraeli társadalomba. „Appelfeld” – kérdezték –, „hány éves vagy? Nem nőtt be a fejed lágya? Miért nem írsz a normális életéről? A kibucról? A katonaságról? A szerelemről? Miről írsz? A soát el kell felejteni! Azért jöttünk ebbe az új országba, hogy elfelejtsük a soát és új életet, új világot alapítsunk. Mocorog benned tehetség, de azt nem a soába kell fektetni.” Öt évembe telt, míg ki tudtam adni ezt a regényt.

Konok soáellenesség uralkodott Izraelben az ötvenes években, s ez eltartott az Eichmann-perig. De annak a hatása is sok-sok éven keresztül hatolt be a köztudatba. Az ország politikai és intellektuális elitje nem akarta, hogy az új nemzedék „a bárányként vágóhídra torló zsidók” képét megismerje. Noha a felszínen intézményesült a soá emlékezete. Van *Jom Ha Soá* (soá-emléknap), megemlékezéseket tartanak országszerte, tanítják az iskolákban. De oly elmentmondóan – ez a tudás nem mély.

Valójában nem akarták életben tartani ezt az emléket. Ugyanis a soá, a zsidó azonosság, Európát testesítette meg. Az értelmiség pedig élesen vallásellenes. A társadalom döntő része szekuláris, miközben az állam nem, s ez nagy feszültségeket okoz. Vallásosnak lenni majdnem azzal egyenlő, mint koszosságnak lenni. És a vallás a – hamis – tudatukban összekapcsolódott a soával. Ezért a soá összes attribútuma számukra negatívumként jelent meg. A vallás, a soá és a galut Európája mint a negatív. Noha a soá nélkül nem alakult volna meg Izrael – amit ez az ideológia szintén el kívánt takarni.

Mindemögött azt kell látni, hogy maga a cionizmus is az asszimiláció teméke. Hiszen azért jöttünk ide, hogy ne legyünk zsidók. Hanem valami mások. Hogy ne folytassuk azt, amit elhagytunk. Ami a régi életünkkel kapcsolatos, mind el kell vetni. Nyolcszáz ezer zsidó jött az országba közvetlen a soá után. A népesség fontos komponense. Akik egyszerre részei az izrae-

li társadalomnak, de az idegenjei is. Hosszú évekig csak negatív értelemben beszéltek róluk. Ben Gurion *por-embereknek* aposztrofálta őket. A soában érintettnek lenni betegséget jelentett.

Az izraeli társadalom elitje – a mai napig – nem volt soátúlélő. Akik a II. világháború után érkeztek, még egy ideig nem tudtak ivritül, azt sem tudták, hol vannak és kicsodák. Az elit héber volt, akik kijelentették és be is tartatták erőnek erejével: jiddis nem, héber igen. Antigalutiság és lokalizmus jellemezte őket. Sőt soáellenesség. A jobboldali pártok azt hirdették: „Tilos erre a földre magunkkal hurcolni a halált. Ez a föld az életről szól, s nem a halálról. Mint dugárut, ide tilos behozni pesszimizmust.” A baloldal ugyanezt mondta, ha lehet még ostobább indoklással: „A soá a nacionalizmussal egyenlő, és ezért tilos beszélni róla.”

A soá tematikáját csak szűk intelligencia fogadta el. Ők igazi irodalmat kerestek, többre vágytak annál, amit a propaganda vagy a memoár kínált. A soátúlélők pedig menekültek az emlékeiktől. Ha meglátták a könyvem, félretolták, már akik el tudták olvasni, mert akkor még kevesen bírták az irodalmi nyelvet. Elismerték a tehetséget, de hozzáfűzték lekicsinylőleg, „de a soáról ír. És zsidóbb a kelleténél.” Az volt az általános elvárás, hogy itt új zsidó szülessék. Magas, szőke és kék szemű. Appelfeldnél pedig csak régi zsidó található. A soából jöttek, s ómódi zsidó dolgokon gondolkodnak: a zsidó sorsról, zsidó tulajdonságokról, a zsidóságról úgy általában.

Ettől függetlenül folytattam az írást. Ez az anyagom: ez vagyok én. Nem tudok magasabb lenni, letenni a szemüvegem vagy eltüntetni a kopaszságomat. Ez persze nem volt könnyű, mert sok éven keresztül csak az hajtogatták: *nem*. „Ez veszélyes, hidd el, ezzel csak magadnak ártasz. Ha nincs más mondanivalód: hagyd abba. Írtál egy könyvet, kettőt, hármat, ötöt: ez nem lesz így jó. Soá: ez provinciális, zsidók: szintén. Sőt: anakronisztikus. Kibuc. Ez a modern és helyénvaló téma.” Az ötvenes években az izraeli irodalom a szovjet minták és különösen a szocialista realizmus befolyása alatt állt. Solohovot és a többiekét állították példaképül. Főként az oroszok és a lengyelek ezt hozták magukkal. A *jekék*, azaz a németek, akár a magyarok, nemigen tanultak meg héberül, a saját irodalmukat olvasták, a saját nyelvükön. Gershom Scholem, egyik mesterem, szépen beszélt héberül, Martin Buber, aki szintén taná-

rom volt, mindent értett, s írt is héberül, de nehéz volt beszélnie ezen a nyelven. Scholem hívem volt és bátorított az írásra, akárcsak Buber, vagy Jehezkiel Kaufmann, vagy Jakov Katz. Ezeknek az egyetemi embereknek az volt a nézetük, hogy a cionizmus feladata: megújítani a zsidóságot. Tehát nem új – szőke és kék szemű – zsidókká kell válni, hanem azzá a zsidóvá, aki megújítja önmagát. Számukra fontos volt a szöveg. A zsidó szöveg. Buber felfedezte, összegyűjtötte a haszidizmus szövegeit, Scholem a misztikus irodalomét: a kabaláét, szintén a haszidizmusét és a sabtaizmusét. (*A Sabtai Cvi-féle álmessias mozgalomét – K. J.*) Egyikük sem volt vallásos a hagyományos értelemben, de mély vonzódás fűzte őket a zsidó szöveg hagyományaihoz.

Az én hagyományom, azaz a szöveg, amiből elindultam, Franz Kafka volt. Kafka úgy írt, mint egy zsidó. Héberül és jiddisül tanult, szerette – írt is róla – a zsidó színházat. És alijára készült Izraelbe. Mindent egybevéve, szomjúhozta a zsidóságot. Kafka nyelve olyan német volt, mint az én csernovici németem: *Habsburg-német*. Ez nem német német, sőt inkább vagy majdnem: *zsidó német*. Aki Prágában vagy Budapesten élt, nem állt Berlinnel összekötetésben. Saját zsidó környezetében használta a németet. Héberül a forrásom a Biblia volt, amelynek igyekeztem átvenni a költészetét. Például a minimalizmus poétikáját. A Bibliában nincsenek jelzők, jellemzések: puritán, egyszerű szavak révén mégis végtelenül teljes a kifejezéstere. A modern írók közül Agnon inspirált. Ő is arról a vidékről jött, ahonnan én: Galícia és Bukovina ugyanúgy Habsburgiának számít. Amikor először találkoztunk, németül beszélünk. A prózáját a zsidó sors érdekli és a zsidó szöveg: az egész világa zsidó volt. Nem új izraeli, hanem hagyományos zsidó. Kafka, Tanah, Agnon. Ezek az alapok.

Ismertem Kafka összes barátját, akik mind Izraelbe jöttek. Hugo Bergmant, a filozófust, aki megalapította a Nemzeti Könyvtárat, Robert Welschet, az író és szerkesztőt, Mirjam Singert, akitől héberül tanult. Nem értették teljesen Kafkát. Azok számára, akik nem mentek át a soán, Kafka kevésbé érthető. Itt van például a *Fegyenctelep* című elbeszélése. Ez Auschwitz prototípusa. Kafka családjának nagy része is a táborokban halt meg. Három nővére pedig éppen Auschwitzban. Kafka és a soá nem absztrakció, hanem valami nagyon konkrét. Mintha

ő maga is végigélte volna a soát. Ő mutatott rá először az emberi egzisztencia paradoxonára. Az írásai lényegre törőek, s nélkülöznek minden ornamentikát.

Kertész is belőle indult ki.

Őt is, mint Kafkát, zsidónak látom és tudom. Nem magyarnak vagy németnek. Annak ellenére, hogy nála a zsidóság nem központi kérdés. Vagy a saját gondolatait éli, vagy a világot, amit egy zsidó szemével lát. A gondolkodása zsidó, egy modern zsidóé, mint Wittgensteiné vagy Kafkáé. A soá látása nagyon hasonlít Primo Leviére, aki szerintem hathatott rá, de Jean Améry még inkább. Ezeknek az íróknak a csoportja megpróbálta a soát európai kontextusban fölfogni. Nem a zsidóságában, hanem az európai kultúrájában, filozófiájában. Ez a különbség közöttünk. Én idejöttem Izraelbe, s ivritül kezdtem írni – s a nyelv automatikusan bekapcsolt a zsidó forrásokon keresztül a zsidó hagyományba és történelembe. Ezért az egész mitológiám a zsidóságból ered. Nem lényeges, hogy miről írok, mindig ebben a mitológiában maradok.

A soáirodalom a világ új látását jelenti. Auschwitz nem a zsidókkal történt meg, hanem a világgal. A világ más lett. Mondok egy példát. Az összes táborban, az összes gettóban a német tisztek klasszikus muzsikát játszottak. Vagy gyilkoltak, vagy klasszikus zenét hallgattak. A klasszikus zene az európai kultúra szimbóluma. Még inkább, mint az irodalom, mert a zene erősebb és konkrétabb. Bach, Beethoven, Mozart, Brahms. Ez az európai kultúra összegzése – s ez az összegzés hangsúlyosan jelen volt a táborokban. Az asszimiláns zsidó számára, legyen az felső- vagy középosztálybeli, ez a zene volt a Biblia. Minden művelt házban, orvosnál, ügyvédnél, ez volt a művelődés központja. A táborokban vagy rákényszerítették a zsidókat, hogy csikos rabruhában Beethovent játszanak, vagy a németek a rádióból hallgatták a klasszikus zenét, s ez a rabok világába is átszűrődött. Auschwitz egyszerre volt a halál és a klasszikus zene terepe. A soá után a klasszikus zene ezért új értelmet nyert. Megtelt azzal az eseménnyel, változással vagy töréssel, ami Auschwitzban, Treblinkában és más helyeken történt. A sok millió halott lelke beköltözött a zenébe. A jó, a kultúra, a szépség, az esztétika fogalma ezután gyökeresen más lett. Levetkőzött előttünk. S azóta már egyetlen érték sem egyszerű, világos, fehéren feketén egyértelmű. Megváltozott a hit

a haladásban. Megkérdőjeleződött, hogy a kultúra, a társadalom, sőt a tudomány valóban jó irányban halad-e előre? A soá megmutatta, hogy amit haladásnak hittünk, az tévedés volt. S hogy az európai kultúrában valami eredendően rossz. Elromlott, lelohadt, korrupt, s megtelt gyűlölettel. Ezt látta meg Kertész, s ebből a rettenetes tudásból, látásból származik a kreativitása.

Amerikában a Yale egyetemen tartottam felolvasást, ott ért a Nobel-díj híre. Azonnal felhívtam. Nem volt könnyű elérni, mert állandóan foglalt volt a vonala, de beszéltem vele is, a feleségével is, Magdával. Rettenő boldog vagyok, hogy megkapta ezt a kitüntetést. Európában olyasvalaki kapta ezt a díjat, aki az életművét a soának szentelte – ez szinte felfoghatatlan. Európa, amelynek a kultúrája hozta létre Auschwitzot, olyasvalakit tartott erre érdemesnek, akinek azt a sorsot szánták, ami Auschwitzot jelenti. Kertész azt mondta, hogy boldog, én meg azt, hogy én még boldogabb. Az összes író, aki a soáról jelentőset írt, szinte majdnem mind öngyilkos lett. Primo Levi, Jean Améry, Tadeusz Borowski, Paul Celan, Jerzy Kozinsky. Vagy ha nem lett öngyilkos, megsérült és elhallgatott, mint André Schwarz-Bart. Írt egy könyvet és tönkrement bele. Akik meghaltak és akik élnek, azokat mind a saját bátyáimnak érzem.

Én optimista vagyok. Annak születtem. Kertész nem. Mindkettőnk túlélésében a folyamatos írás is segített. Kertész nem könnyen emészthető író. Őt olvasni erős koncentrációt, gondolkodást igényel. De sokszoros szellemi izgalommal hálálja meg az odafigyelést. Szeretem, amit leír, ahogy az esze jár.

Magyarul nem tudok, azt viszont igen, hogy a zsidók, akik németül írnak, más németen írnak. Paul Celan például nem a németek németjén ír. Ez valami más. A zsidók Csernovicban németül beszélnek – azaz német zsidó nyelven. Ami a zsidókat ott meghatározta, behatolt a nyelvükbe, amit használtak – ami történetesen a német volt. Ez keretet adott a kifejezésre. Bizonyos szavak is mások, a mondat szerkezete, lejtése is különbözik. A német német hosszú, amely Thomas Mann prózájában jutott a csúcsára, Kafka mondatai rövidek és lényegre törőek. A német mondat lefest, Kafkáé tényeket közöl. Celan összetöri és tovább asszociálja, kombinálja a nyelvet – szinte lehetetlen fordítani. Ezek az írók nem a német, hanem a zsidó sorsról írnak –

ez is visszahat a nyelvre. Kafka a nyelvét a prágai zsidóktól kapta, amelyet ott a zsidók egymás között használtak. A csernovici és a prágai zsidó német nem sokban különbözik egymástól, mindkettő Habsburg-német, mely Birodalomnak – mint köztudott – a zsidók voltak az igazi polgárai. Nem végeztem nyelvi kutatásokat, csak a fülemre hagyatkozhatok: a zsidó német sokkal intuitívabb. Bár Kertész mondatai – például a *Kaddis*ban – hosszúak, mint Thomas Manné (a *Sorstalanság* inkább Kafka-mondatokban íródott), de a zsidó tapasztalat mégis egységes nyelvvé, hanggá varázsolja a prózáját. Tizenöt éves korban Auschwitzba kerülni, ez összetéveszthetetlenül zsidó tapasztalat és narratíva. Egy csomó Habsburg író fordított magyarra Joseph Rothtól Wittgensteinig – ez is hatott a kifejezésmódjára.

Kérdezem magamtól: ő magyar? Igen. És nem. Inkább nem. Ő zsidó.

Van egy fogalom, amit az angol a *common memory* (közös emlékezet) kifejezéssel határol be. A törzs, a nép közös tapasztalata, ami meghatározza tudat alatt azt az individuumot, aki oda született – akár akarja, akár nem. Örökljük a szüleinktől, a környezetünkötől: a sorsunktól. Valami – közös – nyugtalanság, szorongás, kétely, sejtelem, gyanú bujkál többé-kevésbé minden európai zsidóban. Nemegyszer észreveszem, hogy valaki föl-alá járkal a szobában. Miért nem ül nyugton? Mit mászkál állandóan? Bizonytalan. Nem szeretik, kinézik (vagy csak ezt hiszi) – ezért. Kertész reakcióiban mindig érzem a zsidót. Elsősorban a mondataiban, az esze járásában. Mint a Talmudban: fölvet egy problémát, válaszol rá, majd később visszatér hozzá egy másik oldalról, és aztán újabb és újabb kérdésekkel járja körül. S majd megint hozzátesz egy újabb gondolatot, és még egyszer visszatér a kiindulópontoz.

Kertész egy családhoz tartozik. A zsidó írókéhoz, mint Primo Levi, Jean Améry, Paul Celan, akik mind asszimiláns zsidó családokból jöttek. Elsajátították az európai irodalmat, par excellence értelmiségiek, átérték a soát és mindennek értelmet akarnak adni.

Az irodalom problémája, hogyan lehet eljutni a személyes tapasztalatból az általános igazsághoz. Ez ennél a csoportnál abban mutatkozik meg, hogy a nagyon is csak a zsidókra jellemző tapasztalatoknak, mint a gettó, Auschwitz – amelyeket a zsidó egzisztencia akkumulációjának vagy csúcsának számíthatunk –, hogyan

adjanak általános, a zsidó történelmen, tapasztalaton túlmutató kifejezést. Ezért az ő narratívájuk Káin és Ábel kapcsolatára épül. Nem zsidók és nem zsidók, zsidók és németek, zsidók és magyarok, zsidók és Európa vagy a zsidók és a világ ellentétére, hanem magának a Jónak és Rossznak az ellentétére, amelyet a Káin–Ábel-elbeszélésre fűznek fel. Ez jobban elfogadható Európa számára. Ez magyarázza Kertész sikerét. A szörnyű német örökség így jobban kezelhető, oldható vagy feldolgozható, mintha azt vetnénk a szemükre, hogy a II. világháborúban elpusztították a zsidó népet. Ez az igazság túl nyers, kemény, súlyos és ennélfogva megemészthetetlen. Föl kell tenni a kérdést, hogy mi a Rossz a németeknél, mi a Rossz a zsidóknál, amiért mindez megtörtént? S a partikuláris Rosszból el kell vagy el lehet jutni a kollektív Rosszhoz. Ez nagyon nehéz, senki nem akarja. Azonban a Jó és a Rossz testvér történetén keresztül könnyebben el lehet jutni valamilyen magyarázathoz. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy kilépjenek a zsidó partikularitásból, a zsidó tapasztalatból, történelemből, személyiségből, sorsból, s persze akkor a németekéből is. Ez azonban nem séma, nem mechanikus eljárás. S nem azért teszik, hogy tetsszenek a németeknek vagy a magyaroknak, hanem azért, mert nincs zsidó azonosságuk. Zsidó tudás, zsidó gyökerek nélkül nőttek fel. Ez a hiány ezúttal pozitív értelmet nyert, mert segített nekik a jelenség általános megközelítésében, amelyet Auschwitznak neveznek.

Magam is asszimiláns családból származom. De én Izraelbe jöttem. Család (minden tagját Transznisztriaiban ölték meg), műveltség, sőt nyelv hiányában. Némi német-, jiddis-, orosz-, ukrán-, romántudással érkeztem ide. A héber itt vált a nyelvemmé. Ötvenhat éve egyfolytában tanulom. A héber nyelv révén élek a zsidó szövegben. Ez tett zsidóvá. Kissé paradox módon: én a modern izraeli állam „terméke” vagyok, de ennek ellenére nem izraeli, hanem „zsidó” íróvá váltam. Ugyanis, mint Kertésznek, nekem is számot kellett adnom Auschwitzról. Ki vagyok? Miért vagyok itt? Miért nincsenek szüleim? Mit csináljak? Nem cionizmusból jöttem ide. Kölyökként végigsodródtam Európán, s a 14 éves gyerek csak Izraelnek kellett. Azért hatoltam be a zsidó forrásokba, hogy megleljem önmagam. Tabula rasával indultam, csupán az emlékeimmel. A sok Rossz emlékekkel. Itt kaptam a nyelvet, a kultúrát. A kulcsot. Hogy

megértsem magamat, az asszimiláns szüleimet s a nagyszüleimet, akik hívő zsidók voltak. A Biblia, a középkori zsidó misztika és filozófia, a haszkala irodalma nyújtott fogódzókat e folyamathoz. Sokat foglalkoztam – Gershom Scholem vezetésével – a zsidó misztikával, amelyben szintén a Jó és a Rossz ellentéte dominál. Ez is sok szót, fogalmat adott, hogy megértsem ezt a dolgot. Ugyanakkor segítettem felfogni, hogy a zsidó történet a népek között különleges és idegen.

– És kulcsot Auschwitzhoz?

– Ahhoz nem.

2000 évig vándorolni Európában és nem feloldódni a népek között. Ezalatt szinte folyamatosan gyilkolták őket, míg az európai modernitásban pontot nem tettek erre a hányatott létezésre. A történet csúcса vagy inkább vége: Auschwitz. Ez a zsidó történet az enyém, ebben élek és dolgozom. Ez különböztet meg az említett csoporttól. Kertész sem foglalkozik a magyar történelemmel. Ő ezzel és ezzel a hőssel foglalkozik, aki nem más, mint Kertész Imre. Ez az alkotása központja, s ez az egzisztencia: zsidó. Annak ellenére, hogy e történet, e tapasztalat kifejezésére nem mobilizálja a zsidó szótárát.

Például létezik olyan fogalom a zsidó tapasztalatban és nyomán az irodalomban, hogy *sinat Israel* zsidógyűlölet (ahogy *abavat Israel*, Izrael szeretete is). Ez azt jelenti, hogy a világ gyűlöli a zsidókat. Ez nem rasszista fogalom. Csak annak a tapasztalatnak a tükrözése, hogy a világ nem szereti ezt a gondolkodásmódot, izgatottságot, viselkedést, ami bennünket jellemez. Rendelkezésemre áll egy szótár, hogy ezt megérzékítsem. Ez nem azt jelenti, hogy azonosulok a szótár minden szavával – nem vagyok ortodox, aki automatikusan azonosul minden szóval, ami le van írva –, azonban ismerem és használom e szótár szavait és fogalmait. A világ nem érti a zsidó terminológiát. Aki ebben él, aki ezt használja, nem könnyen jut el a világhoz.

A kereszténység a zsidókkal szemben egy könnyen beszélhető nyelvet használ, amiben a kulcsszavak: a *szeretet*, a *kegyelem*. De abban a pillanatban, hogy a zsidó azt mondja, hogy ezt és ezt nem eszi meg, a kezét így és ilyen áldás elmondása közben mossa, akkor a zsidóságot már roppant partikulárisnak látja, és elfordul tőle. A kereszténység néhány alapelve épül. A zsidóság rengeteg partikularitásra. Ezért nehéz ezen a nyelven elmesélni Auschwitz narratíváját. A keresztényén könnyű. Auschwitz után szeret-

nünk kell egymást. El kell pusztítani a gyűlöletet. És törekedni arra, hogy a világ jobb legyen. Egyetértetek. De akkor mivel magyarázom, hogy az egyház nem tett semmi komolyat a soá alatt, s utána sem igen. Komoly baja van a zsidókkal. Számára az idősebb testvérként léte-zünk, aki iránt tele van komplexusokkal.

Kertésszel szemben én optimista vagyok. Nemcsak azért, mert – minden konfliktusom vagy kritikám ellenére – én a népem között élek. De van még egy körülmény is: minden optimista egy kicsit együgyű. Hiszen a világunkban annyi Rossz található. Annyi rosszat láttam magam is. Ennek ellenére, ahhoz, hogy optimisták legyünk, egy kicsit félkegyelműnek is kell lenni, illúziókergetőnek, vagy még őszintébben: öncsalónak.

Amerikában igen elismert vagyok. Egy csomó rangos irodalmi díjat kaptam, zsidót és nem zsidót. Sokat írtak a műveimről, szintén zsidók és nem zsidók. Ott kezdődött – és nem véletlen, hogy ott – a nemzetközi karrierem az 1980-as években a *Badenheim 1959* című regényemmel. Amerikában sokat beszélnek, írnak, publikálnak a soáról. Rengeteg memoár, történelmi könyv jelent meg, azonban kevesebb irodalom. Én a soát irodalmi keretek közt meséltem el, s ez ott új volt. Ott a zsidó asszimiláció az aktuális probléma: „Hogy legyek vagy maradjak meg zsidónak? Hébert, Tanahot, Talmudot tanulni nehéz. A soában történt tragédiával könnyebb azonosulni. Azon keresztül azonosulnak a zsidó néppel. Nem szabad elfelejteni, hogy az amerikaiak szabadították fel a táborok nagy részét, döntő részben járultak hozzá a náci Németország legyőzéséhez – tehát a soának ez a momentuma szintén hozzátartozik az amerikai mítoszhoz, ami megkönnyíti a soáról történő diskurzust. Sajnos ez néha ahelyett történik, hogy valódi ismereteket szereznének a zsidóságról. Sőt ahelyett, hogy Izraellel azonosulnának.

Elie Wieselnek fontos szerepe van Amerikában a soá történetét illetően. Az *Éjszaka* című memoárja kétségtelenül fontos, mert az első volt, ami Auschwitzot irodalmi eszközökkel ábrázolta. Mindig Izrael mellett áll – soha egy rossz szót nem mondott Izraelről.

Ma Európában egy jó szót szólni Izraelért bátorságot kíván. Más a kritika és más a démonizáció, ami most Izraelnek kijut. Ez a soát megelőző időkre emlékeztet. A gyilkosságok megkezdése előtt demonizálták a zsidókat. Ő nem

ember, hanem rovar, akinek azt a sorsot szánták, mint a rovaroknak – és rovarokként is ittották ki őket: gázzal. Ami ma Izraellel szemben megnyilvánul, az nem új démonizáció, hanem ugyanaz a régi – csak új köntösben. „A zsidók gyerekeket ölnek.” Az összes kép ezt mutatja: izraeli tank, arab gyerek. Dávid és Góliát – most fordítva. A keresztény mitológia mindig is úgy mutatta a zsidókat, mint akik gyerekeket gyilkolnak és a vérüket isszák. Vagy: a zsidó pénzt harácsol, tele van vele: pénzt eszik, iszik. Ma a zsidó: meghódítja az arab földet. Rombol: Jenint és ezt és azt a várost. Kertészt nem lehet megtevesztetni ezekkel, a sok zsidó származású európai értelmiségit megbabonázó mesékkel. Ő igazi zsidó, azonnal megérzi az antiszemizmust, a totalitarizmust. Nem keveri össze a fogalmakat. A cikket, amit a *New York Times*-ban olvastam tőle: amikor azt ajánlotta a liberális kritikusoknak, hogy utazzanak csak egy autóbuzsón Tel-Avivból Haifára, s mindent megértenek, amikor olvastam, megszorítottam a kezét. Átjárt a melegség, amit az ember a testvérrel szemben érez. Kertész szíve tele van szolidaritással a zsidó nép és sors iránt. Ő nagyon jól tudja, hogy aki Izraelben él, az valamilyen módon a soá túlélője.

Európának azonban komplexusai vannak a soával szemben. Csak legyen is! Németországban nyolc könyvem jelent meg. Itt komoly vágy munkál, hogy megértsék, hogy mi történt a II. világháborúban. Nem lehet az ellenkezőjét állítani. Több igyekezetet látok náluk, mint például a franciáknál vagy másoknál. Különösen az értelmiségnél, fiataloknál. Csak két éve utaztam először Németországba. A párbeszéd nem az író dolga. Én magamnak írok. Nem a zsidóknak és nem a németeknek. Korábban mindig elhárítottam a meghívásokat. Nekem írni kell és nem beszélni. Magyarázkodni. Néhány német újságíróval találkoztam, akik eljöttek ide Izraelbe, hogy meginterjúvoljanak. „Az apám, a nagyapám rendesen viselkedett.” Minden bizonnyal így volt. Nem azért jön valaki ide hozzám, hogy hazudjon. De a fülemnek ez mégis apologetika. Végül kötélnek áltam, s tartottam néhány előadást. Szépen fogadtak. Mindig angolul beszéltem, soha németül, az anyanyelvemen. Neutrális nyelven. A német az apám és az anyám nyelve. Németül velük beszélek.

Jeruzsálem, 2002. november